

UNIWERSYTET MEDYCZNY W ŁODZI

mgr Piotr Wojtysiak

**Ocena funkcjonowania przepisów prawnych dotyczących
wyeliminowania palenia tytoniu i ochrony przed dymem
tytoniowym w świetle badań pracowników i uczniów
placówek edukacyjnych powiatu piotrkowskiego**

Rozprawa na stopień doktora nauk o zdrowiu

Promotor: dr hab. n. o zdrowiu Dorota Kaleta

**Zakład Medycyny Zapobiegawczej
Katedra Medycyny Społecznej i Zapobiegawczej
Uniwersytet Medyczny w Łodzi**

Łódź 2015

15. Streszczenie

Ocena funkcjonowania przepisów prawnych dotyczących wyeliminowania palenia tytoniu i ochrony przed dymem tytoniowym w świetle badań pracowników i uczniów placówek edukacyjnych powiatu piotrkowskiego

Wstęp

Następstwa zdrowotne palenia tytoniu są obecnie bardzo dobrze poznane. Badania epidemiologiczne dowodzą, że palenie tytoniu jest najważniejszą, pojedynczą i jednocześnie możliwą do uniknięcia przyczyną zgonów na świecie. Światowa Organizacja Zdrowia alarmuje, że co roku na świecie umiera około 5 mln osób z powodu palenia papierosów. Światowa Organizacja Zdrowia szacuje, że do 2030 roku zgony spowodowane chorobami odtytoniowymi przekroczą 8 milionów rocznie. Niekorzystne skutki zdrowotne obserwuje się również u osób biernie narażonych na dym tytoniowy. Palenie tytoniu w miejscach publicznych (w tym w miejscu pracy) oraz bierna ekspozycja na dym tytoniowy stanowią poważny problem zdrowotny i społeczny. Zgodnie z polskim ustawodawstwem obowiązek prawnej ochrony społeczeństwa przed skutkami narażenia na środowiskowy dym tytoniowy, pośrednio wynika z nadrzędnego aktu prawnego, jakim jest Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Zgodnie z art. 68 niniejszego dokumentu każdy obywatel ma prawo do ochrony zdrowia, a władze publiczne są obowiązane do zapobiegania negatywnym dla zdrowia skutkom degradacji środowiska. Natomiast zasady Kodeksu pracy zobowiązują pracodawcę do zapewnienia bezpiecznych i higienicznych warunków pracy (art. 15, art. 207 k.p.). Obowiązującym aktem prawnym w Polsce regulującym przepisy w sprawie zakazu palenia wyrobów tytoniowych jest przede wszystkim ustawa z dn. 9 listopada 1995r. o ochronie zdrowia przed następstwami używania tytoniu i wyrobów tytoniowych z późniejszymi zmianami. Ustawa została znowelizowana ostatni raz 8 kwietnia 2010 r. W efekcie wprowadzenia nowelizacji zwiększyła się liczba miejsc objętych prawnym zakazem palenia tytoniu, a także zostały doprecyzowane niektóre wcześniejsze zapisy. Zgodnie z art. 1, pkt 2, ppkt a – nowelizującym art. 5, ust. 1 omawianej ustawy palenie tytoniu jest zabronione w następujących miejscach:

- na terenie zakładów opieki zdrowotnej i w pomieszczeniach innych obiektów, w których są udzielane świadczenia zdrowotne,

- na terenie jednostek organizacyjnych systemu oświaty, o których mowa w przepisach o systemie oświaty, oraz jednostek organizacyjnych pomocy społecznej, o których mowa w przepisach o pomocy społecznej,
- na terenie uczelni,
- w pomieszczeniach zakładów pracy (innych niż wyżej wymienione),
- w pomieszczeniach obiektów kultury i wypoczynku przeznaczonych do użytku publicznego,
- w lokalach gastronomiczno-rozrywkowych,
- w środkach pasażerskiego transportu publicznego oraz w obiektach służących obsłudze podróżnych,
- na przystankach komunikacji publicznej,
- w pomieszczeniach obiektów sportowych,
- w ogólnodostępnych miejscach przeznaczonych do zabaw dzieci,
- w innych pomieszczeniach dostępnych do użytku publicznego.

Zgodnie z rekomendacjami Światowej Organizacji Zdrowia za najskuteczniejsze działania zmierzające do ochrony przed ekspozycją na dym tytoniowy należy uznać takie, które prowadzą do całkowitego wyeliminowania palenia tytoniu i dymu tytoniowego, a wszelkie inne rozwiązania techniczne (wentylacja, filtracja powietrza, wyznaczanie palarni) nie zapewniają całkowitej ochrony osób niepalących. Niemniej jednak żadne nawet najbardziej kompleksowe zakazy nie przyniosą oczekiwanych skutków jeżeli nie będą w pełni wdrożone i przestrzegane. W Polsce nie ma jednak systemu monitoringu czy regularnych badań naukowych, które służyłyby monitorowaniu i kontroli epidemii tytoniowej w tym narażenia obywateli na środowiskowy dym tytoniowy. Brak też systemu ewaluacji pozwalającego na ocenę stopnia w jakim osiągnęte są cele ustawy o ochronie zdrowia przed następstwami używania tytoniu i wyrobów tytoniowych. Państwowa Inspekcja Sanitarna w ramach sprawowania bieżącego nadzoru w zakresie warunków i wymogów higieniczno-sanitarnych prowadzi kontrole w zakresie przestrzegania zakazu palenia w miejscach użyteczności publicznej. W roku 2013 przeprowadzono łącznie 290 062 kontrole, w trakcie których sprawdzano przestrzeganie zapisów ustawy o ochronie zdrowia przed następstwami używania tytoniu i wyrobów tytoniowych. Wynika z nich, że zapisy ustawy stosowane są w 99,89% (n= 290 920) skontrolowanych obiektów. Pracownicy Państwowej Inspekcji Sanitarnej spotkali się z nieprzestrzeganiem przepisów w 17 spośród 47 281 skontrolowanych obiektów jednostek organizacyjnych systemu oświaty. Dane te podobnie jak dane z raportu NIK Nr ewid.

145/2013/P/12/137/LKA pozostają w sprzeczności z powszechną percepcją powszechności naruszania prawa oraz codziennymi obserwacjami zjawiska dlatego konieczne są pogłębione badania w tym zakresie.

Ponadto ewaluacja funkcjonowania ustawy powinna dotyczyć nie tylko oceny skuteczności przepisów zakazujących palenia w miejscach publicznych, ale także zmian w świadomości, zachowaniu (palenie przez dorosłych i dzieci, bierne palenie) oraz innych aspektów kontroli epidemii tytoniowej, a w dłuższej perspektywie czasowej we wskaźnikach zdrowia dzieci.

Cel

Głównym celem pracy była ocena funkcjonowania przepisów prawnych dotyczących wyeliminowania palenia tytoniu oraz ochrony przed środowiskowym dymem tytoniowym w placówkach edukacyjnych powiatu piotrkowskiego.

Cele szczegółowe

1. Ocena rozpowszechnienia palenia tytoniu wśród personelu oraz uczniów z placówek edukacyjnych powiatu piotrkowskiego.
2. Zbadanie częstości wprowadzania przepisów zabraniających palenia tytoniu przez pracowników i uczniów w budynkach szkół, a także na terenie należącym do szkół oraz sposobu egzekwowania obowiązujących przepisów w placówkach edukacyjnych powiatu piotrkowskiego.
3. Określenie częstości łamania przez pracowników i uczniów obowiązujących przepisów zabraniających palenia tytoniu w szkołach.
4. Ocena częstości narażenia na środowiskowy dym tytoniowy wśród personelu oraz uczniów z placówek edukacyjnych powiatu piotrkowskiego w środowisku szkolnym.
5. Ocena dostępności dla nauczycieli i uczniów szkoleń oraz materiałów edukacyjnych poświęconych szkodliwości palenia, przeciwdziałaniu inicjacji palenia tytoniu oraz pomocy w zaprzestaniu palenia tytoniu.

Dodatkowo zbadano korelację (iloraz szans - OR) pomiędzy podatnością na inicjację tytoniową wśród uczniów, a wybranymi cechami społeczno-demograficznymi nastolatków, skutecznością ochrony przed środowiskowym dymem tytoniowym w szkole i w domu, udziałem w lekcjach poświęconych szkodliwości używania tytoniu, a także palenie tytoniu przez uczniów i personel na terenie szkoły.

Material i metody

W okresie od listopada 2014 roku do maja 2015 roku badaniami objęto 1858 pracowników zatrudnionych w 60 szkołach (92,3% wszystkich szkół) w powiecie piotrkowskim. W tym samym okresie przeprowadzono także badanie wśród 2997 osób

uczęszczających do wszystkich gimnazjów (16 szkół) oraz 1053 uczniów uczęszczających do wszystkich szkół ponadgimnazjalnych (5 szkół) powiatu piotrkowskiego.

W celu zgromadzenia materiału empirycznego posłużono się dwoma kwestionariuszami ankiet zaadaptowanymi z badań stanowiących część Global Tobacco Surveillance System – GTSS (Globalny System Kontroli Używania Tytoniu).

Gromadząc materiał empiryczny wśród personelu zatrudnionego w szkołach objętych badaniem posłużono się kwestionariuszem ankiety zaadaptowanym z badania Global School Personnel Survey (GSPS). Kwestionariusz ankiety przeznaczony był do samodzielnego wypełnienia przez pracowników, ankieta była anonimowa. W celu zgromadzenia materiału empirycznego wśród uczniów posłużono się kwestionariuszem ankiety zaadaptowanym z badania Global Youth Tobacco Survey (GYTS). Ankieta przeznaczona do samodzielnego wypełnienia przez uczniów była anonimowa. Na potrzeby badania będącego przedmiotem prezentowanej dysertacji oryginalne kwestionariusze GSPS i GYTS zostały poszerzone o dodatkowe pytania uwzględniające specyfikę legislacji obowiązującej w Polsce.

Przed rozpoczęciem zbierania materiału empirycznego w celu sprawdzenia poprawności i zrozumiałości pytań przez respondentów przeprowadzono badanie pilotażowe wśród 30 pracowników dwóch losowo wybranych szkół oraz wśród 60 uczniów losowo wybranej szkoły ponadgimnazjalnej i gimnazjum.

Wśród personelu zatrudnionego w szkołach wypełnione ankiety oddało 1544 osoby, to jest 83,1% objętych badaniem. W grupie respondentów uczęszczających do szkół ponadgimnazjalnych wypełnione kwestionariusze oddało 907 osób, to jest 86,1% wszystkich badanych. Wśród uczniów gimnazjów wypełnione ankiety oddało 2645 osób, to jest 88,3% wszystkich objętych badaniami.

Dane pochodzące ze wszystkich ankiet zostały wprowadzone do arkusza kalkulacyjnego Microsoft Excel. Po stworzeniu bazy dokonano losowego sprawdzenia 5% rekordów pod względem jakości i kompletności wprowadzonych danych.

W celu statystycznego opracowania zgromadzonego materiału dla cech ilościowych obliczony został ich zakres, wartości przeciętne, a także miary wewnętrznego zróżnicowania. Do porównywania częstości występowania poszczególnych kategorii cech ilościowych w analizowanych grupach zastosowano test niezależności chi-kwadrat lub test niezależności chi-kwadrat z poprawką Yatesa. Charakter rozkładu analizowanych cech mierzalnych został zbadany przy pomocy testu Shapiro-Wilka. Dla porównania wartości przeciętnych w dwóch grupach w zależności od rodzaju rozkładu wykorzystywano test dla dwóch prób niezależnych bądź test Manna-Whitneya. Za istotne przyjęto te wyniki, dla których wartości otrzymanych

statystyk w zastosowanych testach należały do obszaru krytycznego odpowiedniego rozkładu przy poziomie istotności $p=0,05$. Do identyfikacji czynników, które mogą przyczyniać się do zwiększonej podatności na inicjację tytoniową wśród młodzieży zastosowano logistyczną analizę regresji. W celu przeprowadzenia analizy statystycznej wykorzystano program STATISTICA w wersji 10.0.

Projekt badania uzyskał pozytywną opinię Komisji Bioetyki Uniwersytetu Medycznego w Łodzi.

Wyniki

Pracownicy szkół

Wśród ogółu respondentów codzienne palenie tytoniu deklarowało 20,1% badanych (311 osób), natomiast 3,8% respondentów (59 osób) twierdziło, że palą okazjonalnie.

Wśród ogółu respondentów 12,4% badanych (186 osób) twierdziło, że szkoła w której pracują nie posiada polityki zabraniającej używania wyrobów tytoniowych przez pracowników w budynku szkoły. Wysoki odsetek ankietowanych, to jest 40,4% (623 osoby) nie wiedział czy takie przepisy funkcjonują w szkole.

Wśród 1544 respondentów 12,8% badanych (198 osób) odpowiedziało, że szkoła nie posiada polityki zabraniającej pracownikom palenia tytoniu na obszarze należącym do szkoły. Wysoki odsetek, to jest 44,1% ankietowanych twierdził, że nie wie czy szkoła posiada polityką nakładającą takie ograniczenia na pracowników.

W grupie 1544 osób ankietowanych 10,2% respondentów (157 osób) twierdziło, że szkoła w której pracują nie posiada polityki zabraniającej używania uczniom wyrobów tytoniowych w budynku szkoły, natomiast 20,1% badanych (311 osób) odpowiedziało, że nie wiedzą czy w szkole istnieje taki regulamin.

Wśród wszystkich respondentów 10,2% badanych (158 osób) twierdziło, że szkoła w której pracują nie posiada regulaminu zabraniającego uczniom palenia tytoniu na terenie należącym do szkoły. O tym, czy w szkole funkcjonują odpowiednie przepisy nie wiedziało 22,5% respondentów (347 osób).

Wśród badanych 9,9% badanych (153 osoby) odpowiedziało, że pracownicy łamią zakazy palenia tytoniu obowiązujące na terenie placówki edukacyjnej, natomiast 18,0% respondentów (278 osób) twierdziło, że uczniowie łamią obowiązujące przepisy.

W grupie 370 respondentów, którzy deklarowali palenie tytoniu, 27,3% badanych (101 osób) odpowiedziało, że palą tytoń w budynkach szkoły lub na terenie należącym do szkoły.

W grupie palących 6% badanych (32 osoby) stwierdziło, że wypalają powyżej 10 papierosów w godzinach pracy.

Wśród ogółu ankietowanych 15,9% badanych (245 osób) przynajmniej raz w okresie 30 dni poprzedzających badanie przebywało w miejscu pracy w obecności osób palących.

Jako główne źródło informacji na temat skutków zdrowotnych palenia tytoniu większość, to jest 64,8% respondentów (1000 osób) wskazywało broszury informacyjne.

Większość ankietowanych, to jest 69,8% (1078 osób) nie brała udziału w specjalistycznych szkoleniach dotyczących problematyki tytoniowej.

Uczniowie

W grupie 3552 respondentów inicjację tytoniową przeszło 61,5% badanych. W grupie 2127 respondentów palących przynajmniej raz w życiu papierosy 83,9% badanych zapaliło pierwszego papierosa w wieku między 8 a 15 rokiem życia.

Wśród wszystkich badanych 1044 respondentów (29,4%) przyznało, że palili tytoń w okresie ostatnich 30 dni poprzedzających badanie. W grupie 1044 osób, które deklarowały palenie tytoniu w okresie 30 dni poprzedzających badanie 8,1% respondentów wypalało średnio powyżej 10 papierosów w ciągu doby.

Wśród respondentów 8,0% badanych (283 osoby) twierdziło, że szkoła w której się uczą nie posiada polityki zabraniającej używania wyrobów tytoniowych w budynku szkoły, natomiast 1097 osób (30,9%) nie wiedziało czy takie przepisy obowiązują.

Wśród badanych 223 osoby (6,3%) przyznały, że szkoła w której się uczą nie posiada zasad zabraniających używania wyrobów tytoniowych na terenie należącym do szkoły, a 1353 ankietowanych (38,1%) nie miało wiedzy na ten temat.

Wśród 3552 respondentów 46,9% badanych (1667 osób) twierdziło, że pracownicy łamią zakazy palenia tytoniu na terenie placówki edukacyjnej, natomiast 59,1% badanych (2098 osób) twierdziło, że uczniowie łamią obowiązujące przepisy.

Wśród wszystkich uczniów palących papierosy 43,5% badanych deklarowało, że nie palą w godzinach zajęć szkolnych. Osoby, które paliły papierosy w godzinach zajęć szkolnych najczęściej robiły to na zewnątrz budynku, na terenie należącym do szkoły. Takiej odpowiedzi udzieliło 33,7% respondentów. W budynku szkoły papierosy paliło 18,0% badanych.

W grupie 711 osób, które przyznał, że paliły papierosy w czasie zajęć szkolnych 14,3% badanych wypalało w tym czasie 10 lub więcej sztuk papierosów.

W grupie 2508 niepalących respondentów 43,6% badanych (1093 osoby) przyznało, że było narażanych na palenie bierne w budynku szkoły.

Wśród 3552 respondentów 21,5% uczniów (762 osoby) odpowiedziało, że w roku szkolnym w którym prowadzone było badanie nie usłyszało w szkole o zagrożeniach jakie niesie ze sobą

palenie papierosów, natomiast 20,9% badanych (741 osób) nie miało pewności czy taki temat był poruszany w szkole.

W analizie wieloczynnikowej regresji logistycznej okazało się, że czynniki, które w największym stopniu zwiększają podatność na inicjację tytoniową uczniów to posiadanie palących przyjaciół, palenie tytoniu przez personel na terenie szkoły oraz wiek.

Wnioski

1. Jeden na dziesięciu badanych deklarował, że szkoła, w której pracuje lub pobiera naukę nie posiada regulaminu zabraniającego palenia tytoniu na terenie szkoły dlatego należy zadbać o skuteczne przekazanie informacji pracownikom i uczniom o całkowitym zakazie palenia obowiązującym na terenie szkoły. Trzeba też zadbać o zgodne z przepisami oznakowanie placówek edukacyjnych.
2. Mimo tego, że zgodnie z polskim prawem na terenie placówek edukacyjnych obowiązuje całkowity zakaz palenia tytoniu, szkoły w których prowadzono badanie nie były w 100% wolne od dymu tytoniowego.
3. W związku z faktem, że w badanych szkołach bardzo często dochodziło do narażania osób niepalących na bierne palenie niezbędne jest podjęcie działań mających na celu zwiększenie skuteczności egzekwowania istniejących przepisów antytytoniowych w placówkach edukacyjnych znajdujących się na terenie powiatu piotrkowskiego w celu umożliwienia mieszkańcom pracy i nauki środowisku wolnym od dymu tytoniowego. Cel ten może być osiągnięty tylko wtedy, gdy w jego realizację włączą się wszyscy mający wpływ na kształtowanie postaw i zachowań prozdrowotnych na terenie szkoły: rodzina, środowisko edukacji i pracy oraz osoby o wysokim prestiżu i silnym oddziaływaniu społecznym (np. dyrekcja, nauczyciele, pielęgniarki i higienistki szkolne, katecheci). Wymaga to również współdziałania środowisk lokalnych oraz większego zaangażowania Inspekcji Sanitarnej jak i przedstawicieli samorządu terytorialnego.
4. Rozpowszechnienie palenia tytoniu wśród uczniów oraz personelu zatrudnionego w szkołach było niepokojąco wysokie dlatego należy podjąć działania zmierzające do ograniczenia tego zjawiska min. poprzez kompleksowe działania informacyjne, edukacyjne, promowanie zachowań prozdrowotnych, ograniczenie inicjacji tytoniowej wśród dzieci i młodzieży. Potrzeba także opracowania adekwatnego do potrzeb systemu wsparcia dla palących pracowników czy uczniów, którzy muszą zmierzyć się z nałogiem.

5. Należy zmodyfikować program nauczania realizowany w badanych szkołach i wzbogacić o atrakcyjne zajęcia obejmujące tematykę uzależnień w tym skutków zdrowotnych palenia, korzyści wynikających z życia wolnego od tytoniu oraz promowania mody na niepalenie. Ma to istotne znaczenie dla kształtowania wiedzy i kompetencji zdrowotnych ale także kształtowania postaw uczniów. Postawa rówieśników jest niezwykle istotna, gdyż młodzież silnie identyfikuje się z otaczającym ją środowiskiem, czerpiąc przykłady od kolegów i koleżanek.
6. Istnieje potrzeba wdrożenia bezpłatnych, profesjonalnych szkoleń z zakresu problematyki tytoniowej dla nauczycieli w celu przygotowania ich do prowadzenia skutecznych działań antytytoniowych wśród dzieci i młodzieży, których celem będzie zwiększenie świadomości zdrowotnej uczniów, propagowanie akceptacji społecznej zakazów palenia tytoniu oraz nauczenie młodzieży skutecznej walki z nałogiem.
7. Pracownicy szkoły powinni mieć świadomość, że swoją postawą mogą promować pozytywne wzorce. Dlatego tak ważne jest wypracowanie zaangażowania wśród wychowawców, pedagogów i innych pracowników na rzecz miejsc wolnych od dymu tytoniowego.